

РОЗДІЛ 3. КОРЕКЦІЙНА ПЕДАГОГІКА

ВИКОРИСТАННЯ НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНИХ ВПРАВ У КОРЕКЦІЙНОМУ НАВЧАННІ ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМ ЧИТАННЯ

USING NEUROPSYCHOLOGICAL EXERCISES IN CORREKTIVE EDUCATION FOR CHILDREN WITH READING DISABILITIES

У статті розглянуто теоретичні погляди різних авторів щодо визначення поняття «Дислексія», показано нейробіологічні причини виникнення порушень читання у дітей молодшого шкільного віку; розкрито нейропсихологічну симптоматику, виявлену під час нейропсихологічної діагностики та логопедичного обстеження; запропоновано використання нейропсихологічних вправ у корекційному навчанні дітей із дислексією за категоріями: «Вправи на розвиток зорового сприйняття, уваги та пам'яті», «Вправи на розвиток слухової уваги, сприймання, пам'яті», «Вправи на розвиток фонематичних процесів», «Вправи на розвиток просторових уявлень», «Вправи на розвиток міжпівкульної взаємодії»; описано корекційно-дидактичне спрямування вправ кожного напрямку, запропоновано авторські вправи та ігри для подолання порушень читання; надано методичні рекомендації для логопедів та батьків дітей з дислексією. Нейропсихологічні вправи, запропоновані у статті, є ефективним інструментом для корекції дислексії, оскільки вони базуються на наукових даних щодо мозкової діяльності та психологічних механізмів, що стоять за процесом читання. Ці вправи спрямовані на активізацію та розвиток конкретних нейропсихологічних функцій, таких як увага, пам'ять, обробка інформації та координація рухів. У контексті дислексії нейропсихологічні вправи можуть допомогти у виявленні та корекції порушених механізмів читання, вдосконалити технічні й смислові операції цього процесу.

Застосування нейропсихологічних вправ спрямоване на активізацію потрібних мозкових областей, покращення функцій уваги, пам'яті та сприйняття, а також на зміцнення міжпівкульної взаємодії.

Ключові слова: процес читання, дислексія, специфічне порушення процесу читання, нейропсихологічна діагностика, логопедичне обстеження, нейропсихологічні

вправи, корекційний процес, міжпівкульна взаємодія.

The article discusses the theoretical views of various authors regarding the definition of «Dyslexia», demonstrates the neurobiological causes of reading disorders in younger school-aged children; reveals the neuropsychological symptoms identified during neuropsychological diagnostics and speech therapy examination; proposes the use of neuropsychological exercises in corrective education of children with dyslexia in categories: «Exercises for the development of visual perception, attention, and memory», «Exercises for the development of auditory attention, perception, memory», «Exercises for the development of phonemic processes», «Exercises for the development of spatial concepts», «Exercises for the development of interhemispheric interaction»; describes corrective-didactic direction of exercises for each direction, suggests author's exercises and games to overcome reading disorders; provides methodological recommendations for speech therapists and parents of children with dyslexia. The neuropsychological exercises proposed in the article are an effective tool for dyslexia correction, as they are based on scientific data on brain activity and psychological mechanisms underlying the reading process. These exercises are aimed at activating and developing specific neuropsychological functions, such as attention, memory, information processing, and coordination of movements. In the context of dyslexia, neuropsychological exercises can help identify and correct disrupted reading mechanisms, improve the technical and semantic operations of this process. The application of neuropsychological exercises is aimed at activating the necessary brain areas, improving attention, memory, perception functions, as well as strengthening interhemispheric interaction.

Key words: reading process, dyslexia, specific reading disorder, neuropsychological diagnosis, speech therapy examination, neuropsychological exercises, corrective process, interhemispheric interaction.

УДК 376-053.2-056.36:616.89-008.434.5
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/69.1.19>

Сизова Н.В.,

викладачка кафедри спеціальної освіти Херсонського державного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Корекція дислексії – проблема складна та неоднозначна, і вимагає комплексного підходу до її вирішення. Нейропсихологічні вправи є важливою складовою такого підходу. Актуальність проблеми, зазначеної у статті, полягає у тому, що використання нейропсихологічних ігор у корекції порушень писемного мовлення, дислексії, зокрема, недостатньо поширене та впроваджене у процеси розвивального та корекційного навчання учнів з навчальними труднощами.

Проблема дислексії у школярів на сьогоднішній день є надзвичайно актуальною. Одна із

складових цієї проблеми – діджиталізація, яка «захопила» практично весь простір дітей. Через електронні носії дитина опановує певні знання та навички, в тому числі й читання. Але саме цифрові носії уповільнюють (а іноді й знищують) традиційне читання, яке включає технічну та смислову сторони. Дослідники зазначають, що в «такий спосіб читання, коли із тексту «витягаються» окремі слова і речення, здатність до розуміння тексту наближена при цьому до нуля» [1].

Отже, для того, щоб сучасні діти не просто «вихоплювали» слова з тексту, а розуміли

його смисл, потрібні нові підходи та практики до читацької діяльності загалом, і подолання проблем читання, зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Результати досліджень порушень читання у молодших школярів з позиції нейропсихологічного підходу відображено у роботах вітчизняних дослідників: Н. Голуб, В. Ільяна, Ю. Коломієць, Ю. Рібцун, В. Тарасун, Н. Чередніченко, М. Шеремет, та інші. Науковці вказують на те, що вже на початкових етапах опанування грамоти у дітей можна спрогнозувати і, відповідно, попередити специфічні труднощі процесу читання, в основі яких лежить несформованість певних нейропсихологічних процесів внаслідок дизфункції або нерівномірності розвитку мозкових структур [5].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

У зв'язку з поширеністю проблеми порушення читання виникає потреба в ефективних методах його корекції. А використання традиційних і авторських нейропсихологічних вправ стане складовою корекційного навчання дітей із порушенням читання.

Мета статті: розкрити можливості використання нейропсихологічних вправ у подоланні дислексії відповідно порушеного або дефіцитарного нейропсихологічного механізму, що лежить в основі навички читання.

Виклад основного матеріалу. Процес читання – це досить складна функція, яка потребує функціонування великої нейронної мережі та різних зон мозку. Некоректна робота однієї чи кількох елементів цієї системи, яка проявляється через неправильний розвиток та функціонування мозкових структур, відповідальних за читання, й може зумовити виникнення дислексії.

В Літературних джерелах під поняттям «дислексія» розглядають як «частковий розлад процесу читання, що характеризується труднощами в оволодінні навичкою читання і помилками під час читання (Р. Лалаєва). Водночас, О. Корнев під дислексією розуміє стани, основними проявами яких є «стійка вибіркова неспроможність оволодіти навичкою читання, не дивлячись на достатній для цього рівень інтелектуального та мовленнєвого розвитку, відсутність порушень слухового та зорового аналізаторів й оптимальні умови навчання» [8].

На сьогоднішній день немає єдиної думки щодо причин виникнення дислексії. Але найчастіше мова йде про спадкові нейробіологічні причини: вченим вдалося виявити гени, що відповідають за виникнення цього порушення. Дислексія виникає через особливості розвитку мозку дитини, коли клітини, які утворюють нейронні мережі обробки мови, працюють некоректно. В результаті людині важко розшифрувати побачені символи та обробляти прочитану інформацію [4].

Оскільки дислексія – це генетична (нейробіологічна) особливість функціонування мозку, то під час корекційно-розвиткових занять можна лише скоригувати прояви, розвинувши необхідні нейропсихологічні функції, або компенсувати проблему, навчившись правильно користуватися можливостями свого мозку. Саме для цього застосовують нейропсихологічні вправи, спрямовані на активізацію цих областей мозку, створення нових нейронних зв'язків та покращення мовленнєвих навичок дитини [8].

Для того, щоб ефективно підібрати нейропсихологічні вправи та ігри для корекції дислексії, треба детально провести нейропсихологічну діагностику та логопедичне обстеження.

Під час діагностики дислексії слід враховувати вік дитини, етап розвитку та конкретну симптоматику, а саме: навички усного мовлення (аудіювання і експресивне мовлення); зорову увагу та пам'ять; здатність дитини вимовляти звуки, ділити слова на склади та з'єднувати звуки в осмислені слова; розпізнавати та декодувати слова (те, як швидко людина може прочитати слово без помилок); слухову вербальну увагу та пам'ять; розвиток координації рухів; розвиток дрібної моторики; розвиненість артикуляційного апарату та моторики; розшифровування (здатність читати нові слова, використовуючи буквено-звукові знання, правопис, фонологічну обробку); швидкість читання; розуміння прочитаного; словниковий запас; сформованість міжпівкульної взаємодії тощо [9].

Виходячи з цього, фахівець визначає, які саме функції порушено – мовленнєві чи немовленнєві, та створює корекційну програму для подолання дислексії.

Нейропсихологічні вправи при дислексії можна розділити на кілька категорій:

• Вправи на розвиток зорового сприйняття, уваги та пам'яті

Ці вправи є ключовими для покращення здатності дитини фокусуватися на візуальній інформації, розпізнавати її та утримувати в пам'яті, для запам'ятовування та розпізнавання слів. Такі вправи сприяють розвитку м'язів очей, покращують сприйняття візуальної інформації та здатність утримувати увагу протягом тривалого часу.

1. Гра «Знайди відмінності»

2. Вправа «Зоровий пошук»

Завдання: знайди та обведи однакові літери у кожному рядку.

3. Вправа «Яке слово зашифроване?»

Завдання: роздивись символи та літери під ними; співставляючи їх, «прочитай» короткі слова у прямокутниках.

• Вправи на розвиток слухової уваги, сприймання, пам'яті

Ці вправи спрямовані на покращення здатності дитини фокусуватися на слуховій інформації та розпізнавати її, визначати джерело звуку, його силу, тривалість, висоту.

1. Вправа «Що ти почув?»

Запропонуйте дитині заплющити очі й послухати вулицю. Через деякий час дозвольте розплющити очі, та розпитайте дитину про її враження.

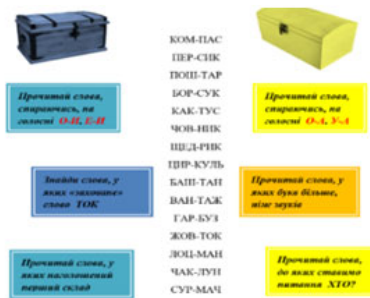
2. Вправа «Запам'ятай слова»

На столі під серветкою лежать предметні картинки або іграшки. Ви пропонуєте дитині послухати два-три слова-назви, запам'ятати їх, а потім знайти на столі відповідні картинки (іграшки).

• Вправи на розвиток фонематичних процесів

Ці вправи спрямовані на покращення здатності дитини фокусуватися на мовній інформації та розуміти її, допомагають у формуванні навичок розпізнавання та виокремлення звуків при читанні слів, розвивають навички об'єднання звуків у слова. Формування зазначених навичок призводить до правильної вимови слів, полегшує розуміння прочитаного тексту та сприяє кращій читацькій різноманітності.

1. Гра «Розклади слова у чемодани»: зі свистячими звуками – у синій чемодан, а з шиплячими – у жовтий.

2. Вправа «Утвори слово, поєднуючи склади за шифром»

Правильність відповіді перевіри за відповідністю до малюнків.

3. Гра «Ланцюжок»

Склади зі слів ланцюжок, де кожне наступне слово починається з останньої літери попереднього. Прочитай слова у цій послідовності. Перевір себе за малюнками.

• Вправи на розвиток просторових уявлень

Ці вправи спрямовані на покращення сприйняття та розуміння просторових відносин, на здатність маніпулювати просторовою інформацією в мозку, розуміти та сприймати своє положення у просторі, визначати напрям та орієнтацію, сприяють об'єднанню окремих елементів для утворення цілісного образу, розвивають здатність визначати місцезнаходження об'єктів у просторі та розрізняти їх за розміром та формою, стимулюють створення та утримання ментальних образів об'єктів у просторі. Ці вправи важливі для покращення психомоторики, розвитку гнучкості мислення та для підтримки академічних навичок, які сприяють поліпшенню сприйняття літер та слів, а також спрощенню процесу читання та письма.

1. Вправа «Вище-нижче»

Стоячи перед дзеркалом, дитина і дорослий, не забуваючи про маркери, знаходять, показують і називають те, що «найвище» (голова, верхівка), «нижче за все» (ноги, стопи), «вище, ніж ...», «нижче, ніж ...». Потім дитина повторює все це без дзеркала і, нарешті, з закритими очима. Аналогічно відпрацьовується взаємне розташування окремих частин особи (лоб, очі, ніс, вуха, рот, щоки), рук (плече, лікоть, долоня, пальці), тіла (шия, плечі, груди, спина, живіт), ніг (коліно, стопа, п'ята) відносно один одного.

2. Вправа «Куди дивиться літера?»

Дитині пропонується розкласти літери у два стовпчики-правий і лівий – за напрямком її написання (підказкою є малюнки долоні та сердечка)

У В К Я С Ч Е Р Ь Г Л Б Ю З Є

3. Вправа «Лабіринт»

Дитині пропонується «пройти» лабіринт від великої літери, розмалюючи або закреслюючи тільки зазначену букву.

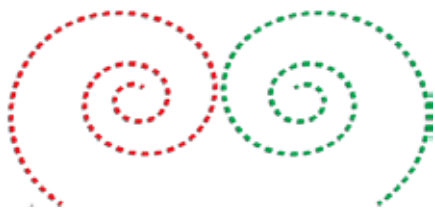

• Вправи на розвиток міжпівкульної взаємодії

Ці вправи спрямовані на розвиток міжпівкульних зв'язків, синхронізації роботи півкуль, покращення розумової діяльності, пам'яті та уваги, процесів читання та письма тощо.

1. Вправа «Дзеркальне малювання»

На аркуші чистого паперу, взявши в обидві руки олівці або фломастери, пропонуємо дитині малювати одночасно обома руками дзеркально симетричні малюнки, літери, цифри. Рекомендується при виконанні цього завдання використовувати музику.

2. Вправа «Розмалюй відповідним кольором»

Дитині пропонується за відповідним кольором контуру розмалювати частини зображення.

3. Вправа «З'єднай цифри»

Дитина має поєднати послідовно цифри, щоб утворився суцільний контур. Спочатку дитині можна запропонувати по черзі поєднувати цифри у кожній частині відповідною рукою, а потім – одночасно обома руками.

Слід зауважити, що вправ, які сприяють корекції нейропсихологічних процесів, дуже багато, і висвітлити їх у невеликому текстовому форматі просто неможливо. Та й проблема подолання специфічних труднощів читання надто складна, аби вирішити її лише застосуванням кількох вправ.

Для фахівців, які працюють з молодшими школярами, які мають специфічні труднощі опанування навичкою читання, а також для батьків цих дітей можна запропонувати кілька порад щодо використання нейропсихологічних вправ у корекційному процесі:

1. Надавайте емоційну підтримку та проявляйте емпатію, розуміючи труднощі дитини.
2. Встановлюйте регулярні точки оцінки прогресу дитини.
3. Вибирайте вправи, які зацікавлять та мотивують конкретну дитину; залучайте до процесу вибору саму дитину.
4. Будьте гнучкими при адаптуванні вправ у залежності від реакції та прогресу школяра.
5. Зосереджуйте увагу на позитивних результатах та успіхах.
6. Враховуйте руховий аспект вправ, оскільки фізична активність позитивно впливає на нервову систему та когнітивні функції.
7. Забезпечте різноманіття вправ, щоб уникнути монотонності та покращити стимуляцію різних аспектів мозкової діяльності.
8. Впроваджуйте вправи систематично та послідовно, дотримуючись певного порядку та враховуючи принцип від простого до складного [5].

Висновок. Нейропсихологічні вправи допомагають учням із дислексією покращити свої пізнавальні функції та, як наслідок, подолати або зменшити проблеми, які виникають у них під час читання. Однак, треба пам'ятати, що важливим аспектом використання нейропсихологічних вправ є індивідуалізація підходу, комплексність та систематичність проведення занять, адаптація навчального матеріалу до потреб і можливостей дитини. За цих умов ефект нейрокорекційного впливу буде максимально високим.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гич Галина. Нова читацька практика учнів у технологічному полі сучасної шкільної освіти. URL: <https://september.moipro.mk.ua/index.php/sept/issue/view/10> (дата звернення 12.03.2024).
2. Голуб Н.М. Взаємодія логопеда з батьками дітей при розв'язанні завдань профілактики і корекції в дітей труднощів формування та порушень писемного мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти (Серія «Педагогічні науки»)*: зб. наук. пр. / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова; за ред. О. Гаври-
- лова, В. Синьова. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2021. Вип. 17. С. 95–106.
3. Ільяна В.М. Сучасний стан вивчення читання як процесу (психологопедагогічний аспект). Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. 2012. Вип. 3(1). С. 36–40.
4. Інклюзивна освіта від А до Я: poradnik для педагогів і батьків / Укладачі Н.В. Заєркова, А.О. Трейтяк. К., 2016. 68 с. 9. Ільяна В.М. До проблеми пропедевтики дислексії в контексті вивчення особливостей рецептивної діяльності у дітей з мовленнєвими розладами. *Український логопедичний вісник*. 2012. № 3. С. 26–32.
5. Логопедія: підручник / за ред. М.К. Шеремет; вид. 4-тє. перер. та доповн. К. : Видавничий дім «Слово», 2018. 806 с.
6. Меліченко В.М. До питання вивчення механізмів читання молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення. *Теорія і практика сучасної логопедії*: зб. наук. праць. К. : Актуальна освіта, 2007. Вип. 4. С. 88–91.
7. Рібцун Ю.В. Роль латералізації функцій головного мозку в навчанні дітей із вадами мовлення. *Вісник Інституту розвитку дитини*: зб. наук. пр. 2013. № 26. С. 95–98. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/5844/> (дата звернення 01.03.2024).